

І. Й. Яремко, Л. М. Пилипенко, Н. Ю. Подольчак
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОМПАНІЙ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

© Яремко І. Й., Пилипенко Л. М., Подольчак Н. Ю., 2017

В статті на основі емпіричних даних обґрунтовано актуальність удосконалення методології бухгалтерського обліку компонентів інтелектуального потенціалу компаній. На основі концепції збереження інтелектуального капіталу розроблено підходи до балансової репрезентації інтелектуального потенціалу компаній. Сформульовано методологічні й методичні положення до обліково-звітної репрезентації компонентів інтелектуального потенціалу компаній.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, інтелектуальний потенціал компаній, концепція збереження капіталу.

I. Yo. Yaremko, L. M. Pylypenko, N. Y. Podolchak
Lviv Polytechnic National University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO COMPANIES INTELLECTUAL POTENTIAL ACCOUNTING FOR BASED ON THE CONCEPT OF INTELLECTUAL CAPITAL MAINTENANCE

© Yaremko I. Yo., Pylypenko L. M., Podolchak N. Y., 2017

The problem of inconsistency in full value presentation of the components of the companies' intellectual potential in the system of their accounting and financial reporting causes a lot of difficulties in managerial decision making by market entities. The problem of differences in value estimations of the companies' capital formed by a market mechanism (the stock) and presented in the balance sheets is characterized by the most expressive manifestation.

The current methodology of accounting for intangible assets requires the recognition of only those objects that are purchased from other business entities. This approach is based on the principle of objectification, for overcoming of which the proposed conceptual and methodological approaches to the accounting of the components of the companies' intellectual potential are aimed. Formulated proposals envisage the development of methodology and methods of accounting of the components of the companies' intellectual potential, based on the concept of intellectual capital preservation.

Main results of the research are revealed in the justification of the balance representation of the companies' intellectual potential, which envisages the allocation in the asset balance of intellectual assets, and in liabilities – the intellectual capital. The value of intellectual assets covers two components – the cost of transformed other forms of capital and additionally created value, and the value of intellectual capital reflects only the valuable measurement of synergistic effect of the transformation of other forms of capital. It is proved that this method helps to achieve the reality of the information on the creation of additional intellectual value. On the basis of this methodological approach methodology of the components of the companies' intellectual potential reflection in the accounts is proposed.

Key words: accounting, financial reporting, companies' intellectual potential, concept of intellectual capital maintenance.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Невирішеність проблеми невідповідності ринкової оцінки та балансової вартостей

суб'єктів ринкової економіки є загальновідомою, що дає підстави науковцям, експертам, бухгалтерам і фінансистам стверджувати про методологічне відставання теорії бухгалтерського обліку від змісту сучасних фінансово-економічних процесів. Проведений аналіз структурної будови використовуваного в сучасній практиці бухгалтерського балансу, дослідження змісту раніше сформульованих диспозицій балансового узагальнення (економетричної, органічної та інших балансових теорій моделі балансового узагальнення [5, 11, 12, 13]), а також більшості сучасних напрацювань вчених засвідчують, що суть проблеми полягає у методологічній неможливості подання в балансі реальної вартості інтелектуальних активів та інтелектуального капіталу, які стали визначальними для підприємств економіки інформаційно-інтелектуального типу. Наведені аргументи актуалізують зміст напрацювань за напрямом подолання існуючих проблем шляхом формулювання адекватних для сучасної практики методологічних підходів до обліку інтелектуального потенціалу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні та методичні проблеми повноти представлення в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності інтелектуального потенціалу компаній розглядалися у працях як українських, так і іноземних науковців, зокрема таких, як Т. Банасько, Г. Бода, Е. Брукінг, В. Геєць, В. Диба, Л. Едвінсон, А. Загородній, Р. Каплан, Г. Кірейцев, Б. Лев, С. Легенчук, Н. Малюга, М. Мелоун, Д. Нортон, Х. Скоп, Т. Стюарт, А. Чухно, В. Шевчук, П. Шлавік, С. Шульга та багато інших. Проте чітко формалізовані пропозиції щодо обліково-звітного відображення інтелектуального капіталу наведені лише в працях [2, 8].

На основі аналізу змісту праць вказаних науковців обґрунтовано доцільність розроблення вдосконаленої бухгалтерської методології репрезентації інтелектуального капіталу компаній, базуючись на концепції збереження інтелектуального капіталу (сформульованій за методом аналогії до фінансової та фізичної концепції збереження капіталу). Ця концепція передбачає, що прибуток заробляється за умови, якщо продуктивна енергія інтелектуального потенціалу (або його вартісна оцінка) на кінець періоду перевищує продуктивну енергію інтелектуального потенціалу на початок періоду без урахування будь-яких виплат власникам та внесків власників упродовж цього періоду. Зміст такої бухгалтерської методології у контексті цієї концепції передбачає представлення інтелектуального потенціалу компаній через інтелектуальні активи та інтелектуальний капітал (більш повний виклад обґрунтування цих положень наведений у праці [4]). Однак питання конкретної методики їх бухгалтерського обліку залишаються невирішеними, що й обумовлює мету цієї статті.

Цілі статті полягають в обґрунтуванні сформульованих і пропонованих методологічних і методичних підходів до відображення в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності інтелектуального потенціалу компаній.

Виклад основного матеріалу. Виразний прояв інформаційно-інтелектуального спрямування постіндустріальної економіки, відомих потужних публічних компаній можна спостерігати за формалізованими фінансовими індикаторами, зокрема, динамікою показників витрат на дослідження і розробки (табл. 1) та ринкової капіталізації високотехнологічних економічних суб'єктів (рис. 1).

Зміни галузевих пріоритетів на ринку, які можна простежити за тенденціями в рейтингу найбільших за капіталізацією публічних компаній (табл. 1), також свідчать про інформаційно-інтелектуальне спрямування сучасної економіки. Якщо на початку XXI століття (2006 р.) десятку лідерів за ринковою капіталізацією формували в основному корпорації нафтогазового та банківського сектору, то вже у 2015 р. склад першої десятки лідерів кардинально змінився і наполовину складається з корпорацій індустрії програмного забезпечення, інтернет-технологій та комп'ютерної техніки. Аналіз цього рейтингу свідчить, що ринковий механізм спрямований на капіталізацію більшою мірою нематеріальних, інформаційно-інтелектуальних, аніж матеріально-речових факторів.

Динаміка витрат на дослідження і розвиток у світовому масштабі (млн дол. США)

Країна (об'єднання)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ОЕСР	998551	985497	999220	1034691	1050355	1079757	1104658
ЄС	303841	303344	308915	321041	326739	328745	336705
США	415342	411369	410093	420072	419528	432583	
Китай	149034	187534	213460	242801	281108	316303	344645
Японія	151538	138632	140607	145531	146332	154534	159218
Німеччина	85704	84916	87966	93940	96886	95645	99585
Ізраїль	8926	8605	8659	9282	9829	10049	10358

Примітка: Сформовано за даними Організації з економічного співробітництва та розвитку [3].

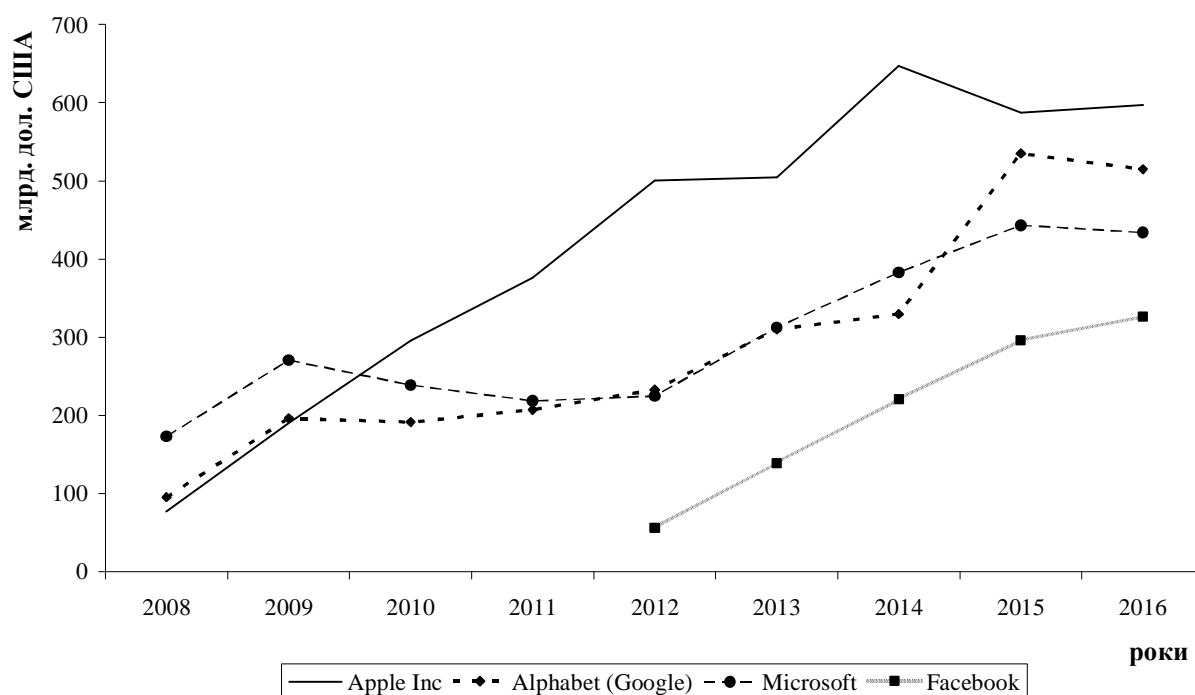

Рис. 1. Динаміка ринкової капіталізації найбільших високотехнологічних компаній

Примітка: Побудовано автором на основі даних щодо ринкової капіталізації з інтернет-порталу [14]

На основі проведених досліджень можна стверджувати, що інтелектуальний капітал є визначальною складовою капіталу для ефективного функціонування господарських суб'єктів у сучасній інформаційно-інтелектуальній економіці. Він відображає здатність підприємства продукувати інтелектуальні активи, необхідні для ведення діяльності в постіндустріальних умовах економічного розвитку; спроможність системи корпоративного управління (управлінського персоналу, технології управління, бізнес-моделі тощо) через досягнення оптимальної структури різних форм майна і капіталу досягти синергетичного ефекту за динамічних умов ринкової кон'юнктури. Цей вид капіталу не може бути розподілений, переданий чи в інший спосіб відчужений, оскільки є невіддільним від господарського суб'єкта.

Інтелектуальний капітал може бути внесений у формі нематеріальних активів при формуванні первинного майна господарського суб'єкта. В такому разі інтелектуальний капітал репрезентує складову (часткову форму) статутного капіталу господарського суб'єкта. Втім, інтелектуальний капітал здебільшого утворюється в результаті трансформації інших видів і форм капіталу підприємства. При цьому, вартість утвореного інтелектуального капіталу може складатись як з вартості трансформованих форм капіталу, так і з додатково створеної в результаті трансформації та синергії вартості.

**Порівняння рейтингових позицій найбільших
за ринковою вартістю компаній за 2006 і 2015 рр.**

№ позиції в рейтингу	Рейтинг 2006 р.			Рейтинг 2015 р.		
	Назва компанії	Галузь діяльності	Ринкова капіталізація, млрд. дол. США	Назва компанії	Галузь діяльності	Ринкова капіталізація, млрд. дол. США
1	Exxon Mobil	Індустрія нафти і газу	446,943	Apple Inc.	Комп'ютерна техніка, приладо- будування	586,900
2	General Electric	Машино- будівний конгломерат	383,564	Alphabet Inc.	Індустрія програмного забезпечення	535,100
3	Microsoft	Індустрія програмного забезпечення	293,537	Microsoft	Індустрія програмного забезпечення	443,200
4	Citigroup	Банківська сфера	273,691	Exxon Mobil	Індустрія нафти і газу	324,500
5	Gazprom	Індустрія нафти і газу	271,482	Berkshire Hathaway	Страхування	323,400
6	Industrial and Commercial Bank of China	Банківська сфера	254,592	Amazon Inc.	Інтернет- торгівля	316,800
7	Toyota Motor Corporation	Автомобіле- будування	241,161	General Electric	Машино- будівний конгломерат	314,900
8	Bank of America	Банківська сфера	239,758	Facebook Inc.	Інтернет індустрія	296,000
9	Royal Dutch Shell	Індустрія нафти і газу	225,781	Johnson & Johnson	Фармація і біотехнології	284,200
10	British Petroleum	Індустрія нафти і газу	218,643	Wells Fargo	Банківська сфера	277,700

Примітка: сформовано на основі інтернет-порталів [9, 10].

Створення чи придбання інтелектуальних об'єктів майна (інтелектуальних активів) підприємства потребує певних затрат фінансового та фізичного капіталу у зв'язку зі сплатою коштів постачальникам таких об'єктів, нарахуванням і виплатою заробітної плати працівникам, які здійснювали розробку інтелектуальних активів, затраченими при цьому матеріально-технічними ресурсами тощо. Формування вартості інтелектуальних активів через акумулювання вартостей трансформованих форм капіталу відповідає затратному підходу щодо створення первісної вартості активів. Однак оцінювання інтелектуальних активів за затратним підходом зумовлює істотно занижену їхню вартість (за умови, що такі активи продуктивні, а не фіктивні (токсичні)). Одним з можливих варіантів облікового відображення інтелектуальних активів може бути їхня дооцінка з одночасним визнанням в пасиві балансової статті щодо репрезентації інтелектуального капіталу.

За такої облікової методології показник інтелектуального капіталу в пасиві балансу відображає не всю вартість майна інтелектуальної форми та походження, а лише ту її частину, що відповідає додатково створеній інтелектуальній вартості, – вартісному виміру синергетичного ефекту трансформованого поєднання інших форм капіталу підприємства. Інтелектуальний капітал в пасиві балансу репрезентує не форму майна чи капіталу, а субстанцію походження вартості капіталу підприємства (рис. 2).

Збереження інтелектуального капіталу як форми майна підприємства може забезпечуватись обліковими процедурами амортизації інтелектуальних активів (втрата вартості активів) шляхом їх тестуванням на зменшення корисності.

Найпроблемнішим аспектом методології бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу є визнання й оцінювання окремих видів інтелектуальних активів. Критерії визнання інтелектуальних активів повинні давати змогу не лише відокремити такі активи за їх видами й функціональним призначенням, але й відрізнити токсичні активи від продуктивних. Очевидно, навряд чи можливо встановити уніфіковані критерії визнання продуктивних інтелектуальних активів. Головною умовою визнання має бути спроможність активів генерувати економічні вигоди в майбутніх звітних періодах, початок яких повинен бути чітко визначеним, а не гіпотетичним. Чіткість часового критерію має бути строго дотримана, а у разі його порушення факт визнання активу повинен бути переглянутий.

Рис. 2. Балансова репрезентація інтелектуального потенціалу компанії

Ще один критерій визнання інтелектуальних активів – перевищення потенційного обсягу економічних вигод від їхнього використання над обсягом затрат на їхнє створення.

Не менш складною є проблема оцінювання інтелектуальних активів. Кожен з трьох класичних підходів оцінювання майна (ринковий, затратний та дохідний) має істотні методичні недоліки та перешкоди щодо їх застосування до інтелектуальних активів. Основною перешкодою в застосуванні ринкового підходу є високий рівень унікальності інтелектуальних об'єктів. Неefективність затратного підходу, як вже зазначалось, обумовлена заниженими результатами оцінки. Хибність методики агресії доходів в оцінюванні економічного потенціалу корпорацій підтверджена двома останніми глобальними фінансовими кризами, що в сучасних, ще більш динамічних умовах розвитку економіки викликає ще більше сумнівів у доцільності застосування методик дохідного підходу.

Одним із можливих варіантів вартісної репрезентації інтелектуального капіталу в балансі, окремі вчені розглядають методичний арсенал його нормування залежно від галузі чи сфери економічної діяльності суб'єкта господарювання з корекцією на соціально-економічне середовище його функціонування [6].

Наведені методологічні підходи до бухгалтерського обліку інтелектуального потенціалу компаній, що базуються на концепції збереження інтелектуального капіталу, дають змогу запропонувати такі елементи методики його бухгалтерського обліку та відображення у фінансовій звітності (табл. 2).

Обліково-звітна інтерпретація інтелектуального капіталу

Зміст господарської операції	Пропонована кореспонденція рахунків		Відображення у фінансовій звітності
	Дебет	Кредит	
Придбано інтелектуальний актив	Інтелектуальні активи	Розрахунки з постачальниками	Баланс: розділ активу «Необоротні активи», ст. «Інтелектуальні активи»; розділ пасиву «Поточні зобов'язання», ст. «Кредиторська заборгованість»
Здійснено витрати на дослідження і розробки	Витрати на дослідження і розробки	Рахунки обліку ресурсів та розрахунків	Баланс: розділ активу «Оборотні активи», ст. «Витрати майбутніх періодів»
Створено інтелектуальний актив власними силами корпорації (історична собівартість)	Капітальні інвестиції	Витрати на дослідження і розробки	Баланс: розділ активу «Необоротні активи», ст. «Незавершені капітальні інвестиції»
Визнано і відображено в системі бухгалтерського обліку інтелектуальний актив (за історичною собівартістю)	Інтелектуальні активи	Капітальні інвестиції	Баланс: розділ активу «Необоротні активи», ст. «Інтелектуальні активи»
Проведено дооцінку інтелектуального активу при визнанні до справедливої вартості (синергетичний ефект)	Інтелектуальні активи	Інтелектуальний капітал	Баланс: розділ активу «Необоротні активи», ст. «Інтелектуальні активи», розділ пасиву «Акціонерний капітал», ст. «Інтелектуальний капітал»; Звіт про прибутки і збитки, розділ «Сукупний дохід», ст. «Дооцінка (уцінка) інтелектуальних активів»; Звіт про власний капітал, ст. «Інший сукупний дохід за звітний період»
Проведено переоцінку інтелектуальних активів у зв'язку: – зі збільшенням корисності; – зі зменшенням корисності	Інтелектуальні активи Інтелектуальний капітал	Інтелектуальний капітал Інтелектуальні активи	Баланс: розділ активу «Необоротні активи», ст. «Інтелектуальні активи», розділ пасиву «Акціонерний капітал», ст. «Інтелектуальний капітал»; Звіт про прибутки і збитки, розділ «Сукупний дохід», ст. «Дооцінка (уцінка) інтелектуальних активів»; Звіт про власний капітал, ст. «Інший сукупний дохід за звітний період»

Введення до складу балансу корпорації інтелектуальних активів та інтелектуального капіталу дає змогу наблизити її балансову вартість до ринкового рівня. Однак низький рівень впевненості представників суспільних інститутів в адекватності й об'єктивності інструментів оцінювання інтелектуального потенціалу потребує від топ-менеджерів корпорацій детального розкриття складових цього потенціалу та підходів до їх оцінювання в примітках до річної фінансової звітності, а від стейкхолдерів – розуміння, що інтелектуальний капітал в балансі представляє не лише потенціал, але й фінансово-інвестиційні ризики.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. На основі викладеного матеріалу обґрунтовано доцільність розроблення адаптивної до сучасних потреб методології й методики представлення інтелектуального потенціалу в системі бухгалтерського обліку та фінансової

звітності компаній. Розвиток й адаптацію існуючої практики відображення в обліку і звітності інтелектуальних економічних ресурсів сучасних компаній пропонується здійснювати на основі сформульованої концепції збереження інтелектуального потенціалу. Відповідно до такої концептуальної основи проблему облікового визнання і відображення інтелектуального потенціалу запропоновано вирішувати через репрезентацію в активі балансу інтелектуальних активів, а в пасиві – інтелектуального капіталу. При цьому, якщо вартість інтелектуальних активів охоплює дві складові – вартість трансформованих інших форм капіталу та додатково створену вартість, то вартість інтелектуального капіталу, згідно із запропонованою методикою, відображає лише вартісний вимір синергетичного ефекту трансформації інших форм капіталу, встановлюючи в такий спосіб реальне створення додаткової інтелектуальної вартості. Аргументовано, що такі базові положення дають змогу підвищити рівень повноти репрезентації інтелектуального капіталу в балансі компаній та об'єктивності їх фінансової звітності загалом. З практичного погляду факт повноцінного відображення інтелектуального потенціалу в балансі компаній очікувано призведе до скорочення вартісних розривів між їх балансовими та ринковими капіталізаціями. Перспективами подальших досліджень цієї проблематики визнається потреба вироблення чіткої формалізації підходів до оцінювання різних компонентів інтелектуального потенціалу – інтелектуальних активів та інтелектуального капіталу.

1. Каплан Р. Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. Каплан, Д. Нортон: пер. с англ. – Москва: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. – 384 с. 2. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09 / С. Ф. Легенчук; Нац. аграр. ун-т. – К., 2006. – 21 с. 3. Офіційний інтернет-сайт Організації з економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>. 4. Пилипенко Л. М. Розвиток концептуальних засад бухгалтерського обліку та репрезентації у фінансовій звітності інтелектуального потенціалу підприємств / Л. М. Пилипенко // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: збірник наукових праць. – 2015. – № 4 (47) – С. 42–46. 5. Пилипенко Л. М. Структурна будова балансу: економетричний підхід / Л. М. Пилипенко // Економічний простір. – 2012. – № 66. – С. 260–272. 6. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку : монографія / І.Й. Яремко. – Львів: Каменярь, 2002. – 192 с. 7. Яремко І. Й. Теоретичні і прикладні засади формування вартості машинобудівних підприємств: монографія. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. – 260 с. 8. Voda G. Alternative accounting to manage Intellectual Capital / G. Voda, P. Szlavik. // *The Electronic Journal of Knowledge Management*. – 2007. – Vol. 5. Issue 1. – P. 7–18. 9. FT 500 // *Financial Times* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/indepth/ft500>. 10. List of public corporations by market capitalization // Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_public_corporations_by_market_capitalization#cite_note-39. 11. Schmidt F. *Die organische Bilanz im Rahmen der Wirtschaft: Betriebs-und Finanzwirtschaftliche Forschungen*/ F.Schmidt. – Leipzig.: Herausgegeben von Prof. Dr. F. Schmidt, 1922. – 190 s. 12. Schmalenbach E. *Dynamische Bilanz*, 1919. 13. Simon H. V. *Die Bilanzen der Aktiengesellschaften*, 1861. 14. Ycharts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ycharts.com/dashboard>.